

az univerzum részére vonatkozik a „*Nihil in universo est inordinatum! – elve – Ebben az intézményben minden a helyén van!*”

Más igényeknek kellett megfelelnie az ILLUMINÁCIÓK-nak, amikor 1981-ben először jelent meg Amerikában, ahol ez a regény a vasfüggönyön túlról jött szerző, a Kossuth- és Sztálin-díjas író elismerten kiváló angoltudással megírt könyve volt, és másnak Magyarországon, 1991-ben. A 80-as évek elején Aczél Tamás mintha bizonyítani akarta volna nyugatias műveltségét, modernségét, gondolati mélységét, nyelvtudását, írói képességeit regényével. A kiváló nyelvismeretet bizonyító stílus a magyar fordításban hol bravúros, hol túlbujánzó, bőbeszédű, néha háborzongatóan virtuóznak, néha kissé túlírtnak tűnik. Angol nyelvűeknek szánt politikai, történeti „korrajza” főleg az ötvenes évek Magyarországról zavarbaejtően elnagyolt, motívátlan a magyar olvasó számára, még akkor is, ha nyilvánvaló, hogy csak szükségesek, a megtérés háttere. Az utalásai, jelképsége pedig olyan sokrétű és bonyolult, annyira kódolt, hogy a regény szinte már értelmezhetetlen, vagyis annyi megfejtést kínálhat, hogy az kihívja a gyanút, hogy a szerző olvasóját sújtja a már említett átokkal: „*nézvén nézettek és ne lássatok, hallván halljatok és ne érsetek*”. A regény türelmes, illuminálódásra is képes, lelkes olvasót keres magának, akinek van füle a hallásra...

Tarjányi Eszter

MANDELSTAM MAGYARUL

Oszip Mandelstam: Sófényű csillagok
Szerkesztette Halmos Ferenc, az előszót
és jegyzeteket írta Szilágyi Ákos
Móra Talizmán, 1991. 269 oldal, 220 Ft

Mandelstam: Versek. Farkaskopó század
Erdődi Gábor fordításai
Unikornis, 1991. 80 oldal, 112 Ft

Az első, terjedelmében is reprezentatív magyar nyelvű Mandelstam-válogatás megjelenése jelentős esemény az orosz–magyar iro-

dalmi kapcsolatok újabb történetében, noha a magyarul olvasó közönség nem most találkozik először Mandelstammal. Néhány verse már a hatvanas évek derekén megjelent a *Nagyvilágban*, az *Új Írásban*, Rab Zsuzsa SÁRKÁNYÖLŐ című versgyűjteményében; a KLASZSZIKUS OROSZ KÖLTŐK című antológiában (Európa, 1966, válogatta E. Fehér Pál és Lator László) tíz verssel szerepel. A NAPJAINK SZOVJET IRODALMA című tanulmánykötetben (Gondolat, 1974, szerkesztette Elbert János) helyet kapott Lator László máig érvényes, szép Mandelstam-esszéje, noha az akkori „napjainkhoz” képest a költő már több mint harminc éve halott volt. 1975-ben az Európa Kiadó Pór Judit válogatásában CSILLAPÍTHATLAN SZAVAK címmel jelentetett meg egy karcsú kötetet, amely méltán tekinthető a mostani gazdagabb válogatás előhírnökének. Érdemes megjegyezni azt is, hogy hazai russzistáink (Szilárd Léna, Han Anna) már a hetvenes években bekapcsolódtak a nemzetközi Mandelstam-kutatásba.

Mindazonáltal tény, hogy az irodalomkedvelők szélesebb köréhez a költő tragikus sorsának már-már legendává homályosult híre jóval hamarabb ért el, mint maguk a művei, s a befogadás eme – régióinkban nem ritka – aszinkroniájának megvan a maga veszélye. Gondoljunk Paszternak ZSIVAGO DOKTOR-jára, amelynek itthoni megjelenését az elhallgatás hosszú csendje után a hírverés és ellenhírverés valóságos kavalkádja előzte meg, s a felfokozott várakozás az olvasók egy felszínesebb részénél csalódottságba csapott át. Mit tudhatott még nemrégiben az „átlagos magyar versolvasó” (van még ilyen?) Mandelstamról? Főleg azt, hogy egy Sztálin ellen írt gúnyverse és más „felforgató” írásai miatt zaklatták, üldözték, száműzték, s hogy végül egy távol-keleti büntetőtáborban halt meg ismeretlen körülmények között negyvenhét éves korában. Ennek alapján elképzelhető, hogy némely olvasó képzeletében egy anti-Majakovszkij képe rajzolódik ki, aki verseiben néptribuni szenvedéllyel, harsány hangon ostromozta a szovjethatalmat... Az ilyen olvasó természetesen csalódnai fog. Realisabbnak tűnik viszont az az aggály, hogy az olvasók egy része azzal teszi le a kötetet, hogy a verseket nem érti. Való igaz, hogy Mandelstam nemegyszer a szokásosnál nagyobb szel-

lemi erőfeszítésre készíti az olvasót. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a versei érthetelenek.

Mandelstam költői pályája a szimbolizmustól való elfordulás jegyében kezdődött. Az orosz szimbolisták miszticizmusának, transzcendens törekvéseinek elutasítása közös negatív platformot jelentett számára az akmeistákkal és a futuristákkal. Az akmeizmusnak mint irányzatnak kereteit hamarosan szétfeszítette képviselőinek (Ahmatova, Gumiljov) egymástól erősen eltérő, önálló költői alkata. A futuristákkal Mandelstam kezdettől fogva két lényeges vonatkozásban került szembe: a kulturális örökség és a nyelv kérdésében.

Az orosz futuristák az egész megelőző kultúrát ki akarták dobni „*a Jelenkor Gózhajójából*”. Ezzel szemben Mandelstam költészetének az egyetemes európai és orosz kulturális örökség – történelem, mítosz, művészet – szerves alkotórésze, meghatározó eleme. Homérosz és Szapphó, Ovidius és Tibullus, Dante és Tasso, Racine és Dickens éppúgy ihlető forrásai, mint a klasszikus és kortársi orosz költészet Gyerzszavintól Ahmatováig, Puskintól Vjacseszlav Ivanovig, a párizsi Notre-Dame és a konstantinápolyi Hagia Sophia ugyanúgy, mint Moszkva hagymakupolái és Pétervár „*sárgálló kormányépületei*”. Mindez a szó szoros értelmében „*benne van*” Mandelstam költészetében: verseit át- meg- átszövik a reminiszcenciák, rejtett idézetek, utalások, polémiák – nem könnyű feladat elé állítva költészetének kutatóit, no meg elsősorban olvasóit. A költő maga határozta meg igényét az olvasóval szemben: rendelkezék az ő (mármint a költő) kultúrájával; miként művészi eszményképe, Dante, ő is a gyors felfogóképességet, a fél szóból is értést, a „*dogadlivoszty*”-ot tartotta az igazán művelt ember fő ismérvének. Ez a költészetét mélyen átható kultúraemlékezet és történetiség abban a művészetfilozófiai felfogásában gyökerezik, amely szerint a művészet végső soron az emberi létezés eredeti harmóniájának megtestesülése, s ezért a művészet fő célja önnön folyamatosságának újrateremtve megőrző fenntartása: „*...a dálnok mások versét költi újra, és azt sajátjaként dalolja már*” (ÉN NEM HALLGATTAM OSSZIÁN MESÉJIT..., Papp Gábor Zsigmond és Tóth Krisztina fordítása).

Mint minden igazi költő, Mandelstam is nyelvteremtő. Azonban a futuristákkal ellentétben ő nem a szavak testének (hangzásának), hanem „*lelkének*”, azaz jelentésének megváltoztatásával akarja megteremteni saját nyelvét. Szilágyi Ákos feltételezhetően az olvasó útbaigazítására választotta a SÓFÉNYŰ CSILLAGOK elé írt magvas előszava mottóját a költő alábbi gondolatait: „*Miért kellene a szó azzal a tárggyal azonosítanunk, amelyet jelöl? Talán a tárgy a szó ura? A szó Pszühké. Az eleven szó nem jelöli a tárgyat, hanem szabadon, mintegy lakóhelyéül, kiválasztja ezt vagy azt a tárgyi jelentést, dologíságot, kedves testel...*” Egy másik gyakran idézett gondolata Dantéről írt esszéjéből: „*Minden szó olyan, mint egy nyaláb, a tartalom szanaszét meredezik belőle, nem pedig egy hivatalos pontra.*” Mandelstam tehát fellazítja a szó konvencionális, köznyelvi jelentésének köteleit, ezáltal felerősíti a szöveggörnyezet jelentésmódosító, sőt jelentésteremtő hatását, és rendkívüli módon kiterjeszti a szó kapcsolódási lehetőségeit. A kiváló filológus, Zsirmunszkij, cirkuszi hasonlattal élve, Mandelstam metaforáinak rőptét fantaszükus és bonyolult ugrásokhoz hasonlította egyik lengő trapézzról a másikra.

A szó asszociatív lehetőségeinek korlátlan kitágítása persze éppúgy zsákutcába vezethet, mint Hlebnyikov „*értelmen túli*” nyelve. Mandelstamot azonban éppen kultúraemlékezete óvja meg a szemantikai káosztól. Poétikai rendszerében nagy szerepet játszanak az európai (főleg görög és római) mitológia és irodalmak megújítva megőrzött motívumai, „mitológemái” és szöveblémái, amelyek verseinek különböző kontextusaiban új jelentésekkel és érzelmi tartalmakkal gazdagodnak. (Például a *csillag* hagyományosan pozitív töltésű motívuma gyakran negatív képzettársításokat – távoli, hideg, szürös – idéz fel.) Emellett Mandelstam költői nyelvében nagy szerepet játszik a paronomázia, azaz a hasonló hangzású szavak szemantikai összekapcsolása, ami az egész kortársi orosz költészet egyik jellemző vonása, és ugyancsak megnehezíti a fordítók dolgát.

A költő szemantikai „*trapézugrásait*” azonban (akárcsak a cirkuszi artístakéit) szigorú fegyelem irányítja. Mandelstam fellazítja a szavak jelentését, de megőrzi az orosz költészet századai során kialakult hangulati

és stílári holdudvarukat; emellett számos versében követi a klasszikus orosz költészet (Puskintól és még korábról eredő) versépítkezését, jellemző szintaktikai formuláit, dalmvezetését, a hagyományos versmértékeket és azok ritmikai realizációit. Egyfelől tehát merész asszociációk és meghökkentő szókapcsolatok, másfelől a szavak ismerős aurája, a szerkesztés klasszikus szigorúsága és gyakran epigrammatikus tömörsége: Mandelstam egy személyben modernista és klasszszicista költő, és éppen ez az, ami fordítóit a legnehezebb feladat elé állítja. „Eszményi” fordítójának hangját talán Babits, Kassák és József Attila hangjából kellene valamiképpen szintetizálni.

A SÓFÉNYŰ CSILLAGOK verseit legalább három nemzedék költő-műfordítói ültették át magyarra, összesen huszonhatan. Íme a névsor: Bajcsi Cecília, Baka István, Bella István, Faludy György, Fodor András, Garai Gábor, Hárs György, Horváth Ferenc, Kálnoky László, Kántor Péter, Kiss Benedek, Lator László, Majtényi Zoltán, Mezey Katalin, Oláh János, Papp Gábor Zsigmond, Pór Judit, Rab Zsuzsa, Rózsa Endre, Somlyó György, Tandori Dezső, Tellér Gyula, Tóth Krisztina, Veress Miklós, Zalán Tibor, Zsávolya Zoltán. A vállalkozás jelentősége és a feladat nehézsége alapján méltányos lenne, hogy teljesítményükről külön-külön szóljunk, ám erre már csak terjedelmi okokból sem kerülhet itt sor. Annak idején Kardos László, aki számos mai műfordítónknak mestere volt, „kollektív nemzeti küzdelemnek” nevezte a műfordítást, s valóban, a verseny mozzanata kétszeresen is jelen van a műfordításban: verseny az eredeti szöveggel, és verseny a más megoldást kínáló fordításokkal. A kötet szerkesztőjének érdeme, hogy a versenyt e második vonatkozásban nyíltá tette, amikor ugyanannak a versnek két vagy több fordítását is közreadta. Ám itt sem mindig könnyű eldönteni, melyik a jobb fordítás: egyes részletek megoldását tekintve olykor a „pontozásos győzelem” tűnne igazságos eredménynek; más esetekben könnyebbnek látszik a döntés, de itt a versenyzők nem tartoznak azonos „súlycsoportba”... (Bocsa meg nekem az olvasó, hogy a műfordítás humánus művészetéről a legkevésbé humánus sportág kifejezéseivel szólok.)

Vállalva az elkerülhetetlenul szubjektív értékelés ódiáját, úgy vélem, hogy Man-

delstam költészetének ez idő szerint leghitelesebb magyar tolmácsolója Lator László. Latorban kivételesen szerencsés arányban testesül meg a műfordító eredendő kétlénységűsége: költő és filológus egy személyben. Nemcsak oroszul tanult meg, hanem „mandelstamul” is (ahogyan korábban „lermontovul” és „blokul”), és megvannak a saját erőteljes költői eszközei ahhoz, hogy a nyelvi „trapézugrásokat” és a klasszikus versépítkezést egyaránt megszólaltassa. Hogy tudás, empátia és ihlet mi módon és mely pillanatban találkoznak, az persze a fordító titka. Az olvasóé a vers szépsége –

*„Hűvös nappal, vézna fény szivárog.
Szabadon s gazdátlan bolygva járok...
Felettiünk a gonosz ősz vajákol,
ért gyümölcselel fenyeget a fákról,
hegycsúcsokkal szól a hegycsúcsokról,
pókhálósval a szemünkbe csókol...”*

(ELTÚNTÉL
A KÖDFELHÓBE VESZVE)

– az ítéské pedig a felismerés öröme: ez nemcsak egy szép magyar vers, ez Mandelstam verse – magyarul. Lator, ha kell, fortissimóban zengeti a verset:

*„de látja Isten: imé, zene támad,
az állomást ének reszketteti,
és hegedűhang-boltta összeállnak
a levegő fűlty-téple rongyai.”*

(KONCERT A PÁLYAUDVARON)

Ha kell, a csendet „szóllaltatja meg” az eredetivel kongeniális sorokban:

*„Finom vitorlát szeg a hangnak
a fül, a meredt szem kihál,
éjféli madarak suhannak
átal a csenden, néma kar.”*

(FINOM VITORLÁT SZEG
A HANGNAK)

Festeni tudja a szorongás kínzó belső kényeszermozgásait

*„Minü kü imbolygó kígyó kínoz, imhol
vagyok, merő gyötrődés, remegés.
Megcsömrölöttem belső hurkaimból,
nem kell a Múza és a józan ész.”*

(ŐSZ MORD HOMÁLYA)

és a szomorúság ledobhatatlanul nyomasztó terhé:

*„szívemben, mint szürke madarat,
bánatomat cipelem.”*

(HÚS MÉRÓVEL
FUKAR SUGARAT)

Lator régi és hű társa Mandelstamban, Pór Judit számos fordítással szerepel a kötetben. Felelősen és szépen tolmácsol olyan fontos verseket, mint a művészetfilozófiai hitvallásnak tekinthető SILENTIUM („*Maradj meg habnak, Afrodité, zenévé változz vissza, szó*”) vagy az 1918-ban írt DERENGŐ SZABADSÁG, a forradalomnak ez a váteszi ereje, egyszerre reménykedő és szorongó köszöntése. Hatásosan szólaltatja meg az eredeti szöveg hangszerelését (HULLÁM HULLÁMRA DÖL...) és őszinte átéléssel a szomorúság és szorongás verseit (A LOVAK OLYAN LASSAN LÉPNEK, ROSSZ EZ A MAI NAP, NYUGTALAN NESZEZŐ LOMB KÖZÖTT). Legszebb fordítása a már említett, 1975-ös válogatás címadó verse:

*„Csillapíthatatlan szavak.
Júdeá kábulatba dermedt,
a férfi fejét egyre lejjebb
csüggeszti minden pillanat.
Körös-körül a katonák
a hűlő holttestet vigyázzák;
horgad a fő, mint vékony ágát
hajlító idegen virág.*

*Országol Ó és elalél,
liliom, lankad szirma, szára
az édes, örvényes vízárba,
és törvényét üli a mély.”*

Fodor András és Rab Zsuzsa az orosz költészet hazai tolmácsolásának nagy múltú, kiváló mesterei. Noha egyikük sem „lelki rokona” Mandelstamnak, mindketten találtak olyan verseket (s ez feltehetően a szerkesztő érdeme is), amelyekre saját költői alkatuk leginkább rezonál. Fodor kitűnően alkalmazza Mandelstamnak azt az eljárását, amely egy-egy tömör jelzéssel, jellemző részlettel, szövelemméval idézi fel különböző korok és tájak életét, kultúráját (EURÓPA, NOVELLINO, A PHAETON KOCSISA). Ez egyébként Somlyó Györgyre is vonatkozik, aki – érthetően – a

latin–francia és hellén kultúrát idéző versek fordításában remekel (NOTRE-DAME, NYERÍTŐ MÉNESEK, LASSAN CSORRAN, A HÍRES PHAEDRÁT...). Rab Zsuzsát elsősorban a lélek belső tájait festő, a szorongást és gyötört magányt megszólaltató versek vonzzák (NE SZÓLJ!, VORONYEVS 1937), de a tőle már-már megszokott stílusbravúrral szólaltatja meg a balladásan sejtelmes KÜLÖNÖS ÉJSZAKA című verset is.

A kötet egyik öröndetes tanulsága, hogy oroszról fordító költőink fiatalabb és még fiatalabb nemzedéke legjobb teljesítményeivel nem marad el az idősebb pályatársak színvonalától, amely bizvást „dobogós helyezésre” számíthatna, ha egyszer a hellén hagyományok szellemében megrendeznék a műfordítók olimpiai versenyét. Kántor Péter és Baka István nevét szeretném kiemelni: fordításait a szigorúbb igényeket is kielégítő pontosság (mindketten orosz szakot végeztek az egyetemen) s ugyanakkor hiteles költőiség, formai találmányosság jellemzi. Kántor Péter Mandelstam érzelmi és gondolati világának legmélyebb, szorongó-sóvárgó rétegeire rezonál érzékenyen (CSAK GYERMEK-GONDNYI BATTYUT..., AKÁRHA ARANYFÜST, RAGYOG..., VIHARFELHŐK ALÁ SZORULVA...). Sajnálatos, hogy éppen az egyik legszebb fordítása maradt ki a válogatásból; ez a fordítás korábban a *Holmi* 1990/7. számában jelent meg, s alighanem egyenrangú versenytársa a kötetben szereplő, Lator által készített változatnak. Idézzük fel mindkét fordítást, és ítéljen az olvasó:

*„Köd takarja már megfoghatatlan,
elmosódó, gyötört arcodat.*

*„Istenem!” mondtam, bár nem akartam,
véletlenül számon kiszaladt.*

*Kirepült a mellemből az Isten
neve, mint egy óriás madár.
Ködgomolyba vész előtte minden,
s fészke-háza most lakatlan áll.”*

(Lator László fordítása)

*„Athathatatlan köd takarta
Gyötört és bizonytalan valód.
Istenem! – mondtam, nem készakarva,
Tévedésből használtván e szót.*

*Mellemből, mint nagy madár ha röppen,
Kiszakadt az Istennek neve;
Sűrűn gomolyog a köd előttem,
És üreslik bennem hiült helye."*

(Kántor Péter fordítása)

Baka István egyaránt hitelesen tolmácsolja a költőt, amikor az az antik szépség ragyogásában látat egy pohár fagyaltot („FAGY-LALT!”), vagy jóindulatú iróniával, pompásan megfigyelt részletekkel mutatja be a múlt század francia társadalmának egyik jellegzetes figuráját (AZ ABBÉ). Baka fő érdeme, hogy legjobb fordításaiban neki is sikerül harmonikus egységben megszólaltatnia Mandelstam modernizmusát és klasszicizmusát. Még a költő egyik legezoterikusabb verséből, a bonyolult egyéni mitológémak egybecsengő hangzásán felépülő NÖVÉREK – GYÖNGÉDSÉG S TEHER... címűből is át tud menteni annyit, amennyit az idegen nyelvi közeg egyáltalán lehetővé tesz. Bravúrosan veszi át a költő egyik ritka regiszterét is, a játszi könnyedség mögé rejtő reményvesztettséget:

*„Görögök viszik Helénát
kék habon,
engem meg a sós tajték vág
épp nyakon.*

*Ajkaimra az üresség
csókja forr,
mulogat nekem csipísz meg
a nyomor...”*

(ÉN TENÉKED NYÍLTAN,
VÉGLEG...)

Költői sokszólamúság jellemzi Bajcsi Cecília fordításait is. Ő is képes a metrum és ritmus rendjével „kordában tartani” a merész szövegeket (VERS AZ OROSZ KÖLTÉSZETRŐL), tőle sem idegen a könnyed iróniával leplezett rezignáció hangja (VOLT EGY ALEKSZANDR HERCOVICS), az epigrammatikus tömörség (NEM, NEM A HOLD...) és a műves népköltészeti stilizáció:

*„Kicsi vállad, a szép, – piros: ostor alatt,
piros: ostor alatt, veri-égeti fagy.*

*Ez a gyermeki kéz – vasalókat emel,
vasalókat emel, hőtelet kötegel.*

*Ez a lányvirű láb – üvegen csupaszon,
üvegen csupaszon, csupa-vér homokon.*

*S te, kiért vagyok én az a gyertya, amely
feketlen lobog el, – könyorogni se mer.”*

(KICSI VÁLLAD, A SZÉP)

Huszonhat fordító több mint háromszáz fordítása között természetesen jócskán akadnak kevésbé sikerültek is. Ám a félsiker, sőt a kudarccal is szolgálhat tanulságokkal. Közülük kettőt emelek ki – nem új keletűek, de máig érvényesek. Először: a „nyersből” vagy idegen nyelvi közvetítéssel történő fordítást csak végszükségben volna szabad alkalmazni (például eszkimó vagy bantu versek átültetésénél). A költészet nyelvi művészet, s a fordító, aki nem hallja az eredeti szöveg zenéjét, nem érzékeli a szavak ízét, színét, illatát, sötétben tapogatózik. Másodszor: a műfordító művész és tudós egy személyben; filológus mivoltáról csak abban az esetben mondhat le, ha a művészi empátia különös adományával van megáldva (mint, mondjuk, Weöres Sándor); egyébként tudnia kell, hogy mit fordít. Ami mármint Mandelstam tolmácsolását illeti, a fő nehézséget, mint jelezni próbáltam, a költő modernizmusának és a klasszicizmusának sajátos egysége jelenti. A fordítók közül többen – helyenként olyan kiváló mesterek is, mint Bella István, Tandori Dezső vagy Zalán Tibor – inkább a modernista oldalról közelítették a versekhez: a „trapézugrások”, merész és meghökkenető szövegek vonták magukra figyelmüket, s kevésbé az ezeket őszszetartó klasszikus költői formulák.

Erdődi Gábor Mandelstam-fordításai számára igencsak hátrányos helyzetet teremtett, hogy e szép kiállítás vékony kötetnek úgyszólván megjelenése pillanatától akarva-akaratlan a SÓFÉNYŰ CSILLAGOK-kal kell megmérkőznie. A verseny már csak azért sem egyenlő esélyű, mert egy fordító teljesítménye áll szemben huszonhatéval. Ugyanakkor Erdődi teljesítményének megítélésénél figyelembe kell vennünk magának a vállalkozásnak bátorságát és felelősségét is: Erdődi maga választott ki és fordított le ötvenegy verset, többségükben az 1930-as években írottak, azaz nem éppen a legkönnyebbek közül. Az előszóból és a jegyzetből kiderül, hogy Er-

dódi nemcsak „készült” Mandelstamból, hanem rokonszenves érzelmi elkötelezettség is fűzi a tragikus sorsú költőhöz. A fordítások között van néhány kiemelkedő, amelyekben megszólal Mandelstam klasszikus vers-zenéje (A DRÁGA KÁMÉÁMAT NEM TALÁLOM, EGY TAVAT LÁTTAM ÉN) vagy éppen letisztult, rezignált hangja (AZ AJKAM MÉG MOZOG), iróniája (MIFÉLE UTCA EZ?). A fordítások jelentős részében azonban nem tükröződik Mandelstam poétikai kettőssége, a merész szófüzéseket nem fogja rendbe a szabályos versépitkezés; ennek következtében a vers gyakran „leül”, némely esetben egy bizarr szöveg szó szerinti fordításának benyomását kelti. (Mint láttuk, ez a jelenség nemcsak Erdődinél jelentkezik.)

Összefoglalásképpen végül is elmondhatjuk: több okunk van az örvendezésre, mint a fanyalgásra. Nemcsak egy fehér folt tűnt el a század orosz költészetének hazai tolmácsolásában. Szellemi életünk egy olyan költő befogadására nyert lehetőséget, aki élete mártíriumával és életműve pátoaszával egyaránt hitet tett az emberi lét ősi és egyetemes, csak ideig-óráig háttérbe szorítható értékei mellett, a sötétség és a mindenkori pusztító erők ellenében. Ennek az életnek és életműnek *van* üzenete a mai olvasó számára, s talán nem hiú a remény, hogy a „magyar Mandelstam” pozitív szerepet játszhat a múlt terhéstől és a jelen előítéleteitől megusztuló orosz-magyar szellemi kapcsolatok újjáalakításában.

Péter Mihály

SZÓBAN ÉS ÍRÁSBAN HEIDEGGERRŐL

Utak és tévutak

A budapesti Heidegger-konferencia előadásai
Szerkesztette Fehér M. István

A német nyelvű előadásokat fordította Egyedi András, Farkas János László, Zalán Péter
Atlantisz, 1991, 311 oldal, 210 Ft

Alétheia. Heidegger-szimpozium Debrecenben,
Vajda Mihály rendezésében, 1991. október 26–30.

Az elmúlt években egymást követték az olyan Heidegger-konferenciák, melyeket német és magyar filozófiatörténészek közösen rendeztek. (KÖLTÉSZET ÉS MŰALKOTÁS, Szeged, 1989. október, UTAK ÉS TÉVUTAK – azaz a megjelent és recenzeálandó kötet előadásai –, Budapest, 1989. november, A MÁSÍK KEZDET, Grassau-Rottau–Messkirch, 1990. október, valamint ALÉTHEIA, 1991. október.) Én magam jelen voltam mindegyik rendezvényen, ezért úgy kívánok hozzászólni a nemrégiben megjelent kötethez, hogy eközben szem előtt tartom a heideggeri filozófia elevennek vélt kérdéseit és kérdésségeit. A recenzió szokványos műfaját ugyan túlhaladja ez a szándék, de formálisan is lehetőséget nyújt erre az az egybejárás, hogy a kötet éppen a debreceni konferencia ideje körül jelent meg, amikor is tanúi lehettünk annak, hogy hogyan fűzik tovább gondolataikat a két évvel korábbiakhoz képest az egyes résztvevők, és hogyan nyerik el bizonyos kérdéskörök és értelmezések a maguk helyét és fajsúlyát.

A felsorolandó négy kérdés közül elsőként a művészetre vonatkozót emelem ki, mivel úgy tűnik, ez a heideggeri filozófia máig is egyik legaktuálisabb és a továbbfűzés szempontjából talán a legtermékenyebb kérdése. Erre a tényre utal már az is, hogy a „tanítványok” jelentős része ebbe az irányba fordult: Gadamer, Biemel, sőt Herrmann munkásságában ez nyilvánvaló, nyilvánvaló továbbá Badt, Dittmann vagy Gottfried Boehm művészettörténeti munkásságában, illetve a budapesti kötet olyan jelentős szerzőire is áll, mint Otto Pöggelerre vagy Christoph Jamméra, Walter Biemelre. Biemel szemnt Heidegger folytatja azt a schellingi, nietzschei